

13. Пименова М. В. Душа и дух : особенности концептуализации / Марина Владимировна Пименова. – Кемерово, 2004. – 385 с.
14. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.
15. Попова З. Д., Стернин И. А. Понятие “концепт” в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж, 2000. – 30 с.
16. Рубинчик Ю. А. Основы фразеологии персидского языка / Юрий Аронович Рубинчик. – М. : Наука, 1981. – 275 с.
17. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Елена Александровна Селиванова. – К., 2002. – С.195–196.
18. Словник синонімів української мови : в 2-х т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – К. : Наукова думка, 2006. – Т. 1. – 1040 с. – Т. – 2. – 960 с.
19. Словник української мови : в 11-ти т. – К., 1970–1980.
20. Степанов Ю. С. Константы : словарь русской культуры: опыт исследования / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 824 с.
21. Степанов Ю. С. Гипотеза в современной лингвистике / Юрий Сергеевич Степанов. – М., 1980. – С. 32.
22. Фразеологічний словник української мови : в 2-х т. / Уклад. В. М. Білоноженко. – К. : Наукова думка, 1999. – Т. 1. – 528 с. – Т. 2 – 980 с.
23. 1380 اصطلاحات ادابى. تهران: مرورید گنهرف امپس داد
24. 1972 – 1946 سلخ من ابراك نارعت. لغت نامه – ربكع ىلع اهد
25. فرهنگ روسی به فرسی تألیف: ای. ک. اوفچینیخوا. ح. فروغبان. ش. بدیع به تصحیح: علی اسدتلله یف و ل پیسیکوف چاپ اول: ۱۳۷۴
26. – ید کم ن س ترن ى و د کم ن ى س ر و اف شار ى صدر ن ى غلامحس ف ى آل / امروز ى ف ارس ف رهنگ. – نمودر و جدول بص: ۱۲۴ + سست ى ب ۱۳۷۴ و ن شر فموس بت تهران ۲ ش ى ر ا ى و
27. کامل فرهنگ فارسى مهندس حسين انصاف پور تهران. ۱۳۱۹.

ПРИНЦИПИ ЗІСТАВЛЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ

МІЗІН К. І.

Київський національний лінгвістичний університет

Досить новим вектором у вивченні фразеології є зіставно-типологічні студії. Це підтверджує сучасний стан розвитку науки про мову, який дозволяє констатувати існування порівняльної фразеології як лінгвістичного напрямку, що формується. Тут простежуються специфічні аспекти дослідження, наприклад, порівняльно-історичний, зіставний, контрастивний, структурно-типологічний, контекстно-типологічний, які мають свої методи та завдання. Доцільність звернення до фразеології в такого роду дослідженнях уперше обґрунтована Д. О. Добровольським [4], хоча до нього вже були серйозні напрацювання в цій галузі О. Ф. Арсентьевої, В. Г. Гака, О. Д. Райхштейна, Е. М. Солодухо. На сьогодні епістемологічну базу зіставної фразеології, яка виокремилася в самостійну лінгвістичну дисципліну із зіставного мовознавства, формують авторитетні праці Л. К. Байрамової, Д. О. Добровольського, Н. Н. Кириллової, О. П. Левченко, В. А. Маслової, В. М. Мокієнка, Т. М. Федуленкової.

При цьому низка епістемологічно важливих питань чекають ще на своє вирішення, бо, як зазначав В. М. Солнцев, проблема лінгвістичної типології належить до вічних проблем мовознавства [11; 3], тому, поставши на самому початку наукового вивчення мов, вона не втратила своєї актуальності й до сьогодні. Слід визнати, що досі не існує навіть усталеного та чітко визначеного метамовного апарату порівняльного мовознавства. Годі вже говорити про численні розгалуження останнього, де кожна гілка претендує на істинність у царині порівняльного підходу. Нині можна констатувати, що серед лінгвістів існує спільна позиція стосовно домінування в порівняльному мовознавстві трьох аспектів, або напрямів, – порівняльно-історичного, типологічного та зіставного. Саме останній аспект набуває останнім часом усе більшої актуальності, поширюючись у такі нові лінгвістичні галузі, як лінгвоконцептологія, лінгвокультурологія, гендерна лінгвістика, міжкультурна комунікація та ін. Попри це, в Україні не знаходимо “зіставне мовознавство” в переліку філологічних спеціальностей, бо спеціальність під шифром “10.02.17” охоплює лише порівняльно-історичне й типологічне мовознавство, хоча, наприклад, ВАК Російської Федерації включив “зіставне мовознавство” до спеціальності “10.02.20” разом із порівняльно-історичним і типологічним мовознавством, що є абсолютно логічно. Така неузгодженість спричинює часто деякі не зовсім коректні зауваження рецензентів та опонентів щодо дисертаційних досліджень, виконаних у руслі зіставного мовознавства: з одного боку, ці зауваги стосуються “виведення” зіставних досліджень “під тип”, що змінює крен у бік типології, нівелюючи саме застосування зіставного методу, а з другого боку, наголошується на недостатньому діахронічному поглибленні зіставних розвідок, що змінює крен у бік порівняльно-історичного мовознавства.

Подібні неузгодженості не дивують, бо невизначеними залишаються, як ми зазначали, численні проблеми порівняльного мовознавства. “Розмитими” є також і межі між його аспектами. На тлі таких “епістемологічних мук” зародилася зіставна фразеологія як один з аспектів порівняльної фразеології. Тому метою пропонованої розвідки є спроба визначити принципи зіставлення фразеологічних систем, ураховуючи сучасний стан порівняльної лінгвістики.

Насамперед нагадаємо, що засновником типології мов як окремого розділу мовознавства вважають В. фон Гумбольдта. Базою для типологічної класифікації мов цього вченого слугував його широкий лінгвістичний кругозір, а са^ме обізнаність із мовами різних структур, включаючи мови американських індіанців і жителів Полінезії. В основу типологічної класифікації мов В. фон Гумбольдт, як і А. Шлегель, поклав їх морфологічні ознаки. Тому не дивно, що типологічні розвідки кінця ХІХ – початку ХХ ст. можна узагальнити як “морфологічну типологію” [16, с. 27], оскільки основне завдання типології вчені вбачали у створенні типологічної класифікації мов, а всі їх теоретичні напрацювання ґрунтувалися на характеристиках морфологічної структури слова. У зв’язку з цим В. Д. Аракін слушно зауважує, що морфологія є критерієм досить вагомим, проте обраний він зовсім довільно [1, с. 41]. На пострадянському просторі першою працею в галузі типології, матеріал якої також був обмежений морфологічним рівнем, можна назвати монографію Б. А. Успенського [14], де основною проблемою типології визначається пошук ізоморфних (властивих

усім мовам світу) та аломорфних (властивих лише частині мов) ознак, що слугує вже передумовою для побудови загальної теорії мови й мовних універсалій.

Подібні дослідження сприяли формуванню в типологічних розвідках 80-х рр. минулого століття характерної точки зору, згідно з якою типологія вважалася не допоміжним методом, а самостійною мовознавчою дисципліною, яка має свій власний предмет дослідження та свої специфічні завдання. У цей же час з'являються наукові праці, присвячені ще не повною мірою типологічному, але вже зіставному вивченню фразеологічних одиниць (ФО) різних мов. Так, монографії Е. М. Солодухо [13] і Ю. П. Солодуба [12] можна назвати одними з перших ґрунтовних досліджень, які спрямовані на виявлення універсальності того чи іншого фразеологічного явища. До цього ж часу належать і перші спроби сформулювати фразеологічні універсалії в роботах із зіставної та типологічної фразеології адептів школи В. Д. Аракіна. Це означає, що зіставні дослідження в галузі фразеології розпочалися в кінці ХХ століття, тому на сьогодні можна констатувати лише початкову стадію опрацювання цієї проблеми, вирішення якої розпочато в монографії О. Д. Райхштейна [10] та дисертаціях Д. О. Добровольського, В. Т. Малигіна, Д. Г. Мальцевої [4; 7; 8].

А. Д. Райхштейн, який детально проаналізував німецьку й російську фразеологію, репрезентував важливий фразеологічний матеріал, що дозволило йому визначити подібність і відмінність у фразеологічних системах двох мов, виокремивши при цьому тотожні ФО, які базуються на тотожності семного складу й додаткових конотацій, та безеквівалентні ФО, в яких тотожність практично відсутня [10]. Д. О. Добровольський уперше в лінгвістиці зробив рішучі кроки у формуванні засад структурно-типологічного аналізу фразеологій сучасних германських мов [4]. Автор указав на “зародковий” стан теорії фразеологічних універсалій, хоча на тісному зв'язку типологічного й зіставного мовознавства з лінгвістикою універсалій наголошували В. Г. Гак, Дж. Грінберг, Б. О. Серебренніков, В. Скалічка, В. М. Солнцев та інші авторитетні мовознавці. Д. О. Добровольський подав детальну характеристику фразеологічних універсалій, виділивши їх види: 1) поняттєво-фразеологічні; 2) лексико-фразеологічні та 3) власне фразеологічні універсалії. Показовим є і підтвердження Д. О. Добровольським гіпотези про наявність прямої залежності міри регулярності фразеологічної системи від ступеня аналітизму мовної будови. При цьому вчений наголосив на тому, що подальше опрацювання фразеологічних універсалій при зіставленні фразеологічних систем різних мов вимагає пошуку загальних ознак, рис і властивостей, що виявляються в зіставлюваних об'єктах. У праці В. Т. Малигіна, яка виконана на матеріалі німецьких і австрійських ФО у зіставленні з російськими, зроблено висновок про те, що ФО слугують “нішею” для кумуляції світобачення: вони пов'язані матеріальною, соціальною або духовною культурою певної мовної спільноти і тому можуть свідчити про її культурно-національний досвід та традиції [7].

Тут слід згадати також, що вагомий внесок у теорію й практику зіставного вивчення германських мов у галузі лексики і фразеології зроблений лейпцізькою школою, представники якої працювали над виявленням універсальних ознак лексики (фразеології) для її зіставлення з іншими мовами [17]. Зауважимо, що в німецьких мовознавчих колах більш уживаний термін *конфронтатив-*

ний (Г. Гельбих, Б.-Д. Мюллер та ін.) як синонім до *зіставний* або *контрастивний* [див.: 6, 8]. Ми солідарні з М. П. Кочерганом, що немає достатньо підстав для диференціації цих термінів і понять, які за ними криються, хоча як у вітчизняній, так і в зарубіжній лінгвістиці були здійснені непоодинокі спроби їхнього розмежування. Цілком виправданим є вживання терміна “зіставний”, який набуває нині все більшого поширення.

Утім, існує потреба чіткого розмежування термінів “порівняння” (у порівняльно-історичному й ареальному мовознавстві, лінгвістичній типології, лінгвістиці перекладу та порівняльно-зіставній лінгвістиці прийом порівняння пов’язаний з поняттями “еквівалентність” і “*tertium comparationis*” [2, с. 10]) та “зіставлення”, оскільки при синхронічно-зіставному вивченні мов існує різна інтерпретація як сфери розповсюдження цих термінів, так і кола завдань, які покликані розв’язати порівняльний і зіставний методи аналізу ФО. Розрізнення згаданих методів у галузі фразеології можна назвати традиційним, бо такий підхід простежується ще в працях представників Самаркандської фразеологічної школи (Ю. Ю. Аваліані, Л. І. Ройзензон та ін.), де порівняльний метод застосовувався для вивчення подібних фразеологічних фактів у споріднених мовах, а зіставний – для встановлення збігів і відмінностей у неспоріднених мовах. Розуміючи під зіставленням як пошуки спільного (подібного), так і виявлення індивідуального (відмінного), Е. М. Солодухо виокремив два аспекти в зіставному вивченні ФО споріднених і неспоріднених мов: 1) зіставно-історичний аспект, спрямований на зіставлення різночасових синхронічних зрізів та 2) синхронічно-зіставний аспект, що охоплює зіставлення одночасових синхронічних зрізів [13, с. 24–25]. Цей підхід у зіставній фразеології вже не викликає дискусій.

Порівняльний метод часто пов’язують із порівняльно-історичним вивченням ФО, натомість зіставно-типологічне дослідження передбачає контрастивний аналіз ФО певних мов у їх сучасному стані. Порівняльно-історичний і зіставний методи суттєво відрізняються один від одного, оскільки перший, в основі якого лежить історичний принцип, обмежується фразеологічним матеріалом споріднених мов.

У свою чергу, зіставні дослідження ФО поділяються на типологічні та власне зіставні (контрастивні). Попри їхню нетотожність, вони все ж таки тісно пов’язані між собою. Поширеною є думка, що відмінність між типологічними й зіставними дослідженнями полягає в кількості мов, які слід залучати для порівняльного аналізу ФО. Досить розповсюдженою тут є точка зору, згідно з якою типологія повинна оперувати більшою кількістю типологічно різних мов для обґрунтування своїх загальних висновків, натомість у зіставній роботі слід спиратися на дві порівнювані мови, одна з яких може бути як опорна. На думку В. М. Ярцевої, відмінність між *зіставно-типологічними* та *зіставно-контрастивними* дослідженнями лежить не в площині обсягу залученого мовного матеріалу, а в методиці його бінарного аналізу [15, с. 7]. Бінарне зіставлення технічно зручне, і, крім цього, практичні результати контрастивних робіт найчастіше реалізуються саме за двома мовами. Згідно з цією позицією, основна мета контрастивного аналізу двох / декількох мов полягає у виявленні на-самперед контрастних характеристик.

Однак ми вже наголошували на недоцільності розмежування зіставного й контрастивного підходів, оскільки зіставне дослідження може базуватися й на більшій кількості мов, а пріоритет щодо пошуку відмінностей у контрастивних розвідках не може бути реалізованим без попереднього встановлення подібностей. Цей методологічний принцип не дозволив реалізуватися *характерології* як окремій дисципліні порівняльного мовознавства, основи якої заклав В. Матезіус [9]. Характерологію певною мірою можна назвати крайнім виявом контрастивного підходу в порівняльних дослідженнях, якщо його інтерпретувати в дусі В. М. Ярцевої, бо характерологія за методом є в принципі “зворотнім боком” типології. Першим кроком у дослідженні, завданням якого є характерологія певного мовного явища, незалежно від того, чи це окрема мова, група типологічно близьких мов, чи окреме інтралінгвальне явище, є виявлення в ньому “типового”. Для того, щоб була можлива характерологія певного мовного явища, необхідно попередньо провести типологічне дослідження. Метою ж типологічної роботи є “виведення на тип”, тобто на основі декількох класифікаційних ознак визначення певних мовних утворень як типових реалізацій деякої абстрактної теоретичної моделі. Другий крок – “відрізання” в об’єкті, що цікавить дослідника, типового й отримання “решти”, яка є специфічною характеристикою досліджуваного явища. Ця “решта” і є об’єктом вивчення характерології. Однак епістемологічні засади характерології не були визначені до кінця навіть працями [3, с. 8].

Особливо дискусійним у зіставному мовознавстві, відтак і у фразеології, залишається питання про спрямованість зіставлення ФО. Частина дослідників вважають при бінарному зіставленні ФО єдиною можливим *однобічне* зіставлення фразеологічного матеріалу, тобто сама процедура зіставлення, а також викладу його результатів повинна бути однобічною (як правило, опис іноземної мови у дзеркалі рідної). Однак при лінгвокультурологічних дослідженнях, де потрібно максимально дистанціюватися від етноцентризму для отримання вірогідних результатів, однобічне зіставлення є неприпустимим. Тут перспективним є *двобічне* (або *різнобічне*) зіставлення, при якому відбувається паралельний опис ФО різних мов на базі попередньо встановленого в цих мовах набору структурних, семантичних і функціональних явищ.

Отже, при зіставному вивченні фразеологічного матеріалу слід дотримуватися таких принципів [5; 12]). 1. Пріоритетність внутрішньомовного опису ФО щодо міжмовного: вивчення ФО окремих мов повинно передувати їх зіставленню як у цілому, так і на кожному окремому етапі. 2. Зіставляюваність внутрішньомовних фразеологічних фактів у різних мовах забезпечує можливість застосування єдиної теорії, методики та поняттєво-термінологічного апарата. 3. Пріоритетність виявлення фразеологічних подібностей над фразеологічними відмінностями при вивченні ФО: зіставний аналіз ФО повинен базуватися на об’єктивній подібності зіставляваних об’єктів, тобто пошук тотожностей у галузі фразеології має передувати встановленню їх відмінностей. 4. Зіставний аналіз ФО може відбуватися від форми до змісту або, навпаки, від змісту до способу його вираження в різних мовах (у лінгвокультурологічних дослідженнях повинні взаємодіяти обидва вектори зіставлення).

ЛІТЕРАТУРА

1. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков / Владимир Дмитриевич Аракин. – Л. : Просвещение, 1979. – 259 с.
2. Барнет Вл. К проблеме языковой эквивалентности при сравнении / Вл. Барнет // Сопоставительное изучение грамматики и лексики русского языка с чешским языком и другими славянскими языками / Год ред. А. Г. Широковой и Вл. Грабье. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1983. – С. 9–29.
3. Гак В. Г. О контрастивной лингвистике / В. Г. Гак // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXV : Контрастивная лингвистика. – М. : Прогресс, 1989. – С. 5–17.
4. Добровольский Д. О. Основы структурно-типологического анализа фразеологии современных германских языков : на материале немецкого, английского и нидерландского языков : автореф. дисс. ... доктора филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” ; 10.02.19 “Теория языка” / Д. О. Добровольский. – М., 1990. – 41 с.
5. Корольова А. В. Перспективність розвитку методів сучасного зіставного мовознавства / А. В. Корольова // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. ст. – Вип. 8 – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – С. 8–12.
6. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Вид. центр “Академія”, 2006. – 424 с.
7. Малыгин В. Т. Австрийская фразеология в социокультурном аспекте : автореф. дисс. ... доктора филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / В. Т. Малыгин. – СПб., 1999. – 39 с.
8. Мальцева Д. Г. Национально-культурный аспект немецкой фразеологии : автореф. дисс. ... доктора филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Д. Г. Мальцева. – М., 1991. – 36 с.
9. Матезиус В. О лингвистической характерологии (на материале современного английского языка) / В. Матезиус // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXV : Контрастивная лингвистика. – М. : Прогресс, 1989. – С. 18–26.
10. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии / Александр Давидович Райхштейн. – М. : Высшая школа, 1980. – 143 с.
11. Солнцев В. М. Лингвистическая типология и общая теория типологии / В. М. Солнцев // Лингвистическая типология. – М. : Наука, 1985. – С. 3–5.
12. Солодуб Ю. П. Русская фразеология как объект сопоставительного структурно-типологического исследования (на материале фразеологизмов со значением качественной оценки лица) / Юрий Петрович Солодуб. – М. : Изд-во Московск. пед. ин-та, 1985. – 112 с.
13. Солодухо Э. М. Вопросы сопоставительного изучения заимствованной фразеологии / Эдуард Моисеевич Солодухо. – Казань : Казанский ун-т, 1977. – 159 с.
14. Успенский Б. А. Структурная типология языков / Борис Андреевич Успенский. – М. : Наука, 1965. – 286 с.
15. Ярцева В. Н. Сопоставительно-контрастивная лингвистика в СССР : итоги и перспективы развития / В. Н. Ярцева // Филологические науки. – 1987. – № 5. – С. 3–12.
16. Croft W. Typology and Universals / W. Croft. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 311 p.
17. Jäger G. Konfrotation und Translation / G. Jäger // Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität Berlin : Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe. – 1973. – Reihe 22. – Н. 3. – S. 160–161.